

Naar een eigen visie op de sociaal- culturele rollen

**SO
CIUS.**

steunpunt
sociaal-cultureel
werk

— Silke Jaminé
— Gie Van den Eeckhaut

Naar een eigen visie op de sociaal-culturele rollen

Deze publicatie is een onderdeel van 'Rollen en functies' en is een uitgave van:
Socius, Steunpunt sociaal-cultureel werk vzw
Saintelettesquare 19 - 1000 Brussel

BE 0430 838 564
RPR Brussel

T 02 215 27 08
E welkom@socius.be
W www.socius.be

Auteurs: Gie Van den Eeckhaut en Silke Jaminé
Eindredactie: Mieke Vasseur
Vormgeving: Ingrid Matthijs
Foto's: © Mike Ngo WOCinTech via flickr.com

Brussel, februari 2023
D/2023/4393/6

INHOUD

Naar een eigen visie op de sociaal-culturele rollen

Naar een eigen visie op de sociaal-culturele rollen	p. 4
Warom toch die rollen?	p. 6
De drie sociaal-culturele rollen nader bekeken	p. 8
• De kritische rol	p. 9
• De laboratoriumrol	p. 10
• De verbindene rol	p. 12
Kernvragen om een eigen visie op de rollen te formuleren	p. 14

n

aar een eigen visie op de sociaal-culturele rollen

Deze visietekst geeft medewerkers van een sociaal-culturele organisatie handvatten om een eigen visie op de sociaal-culturele rollen te formuleren.

De tekst bestaat uit drie delen:

- ❶ In een eerste deel leggen we uit hoe de sociaal-culturele rollen al van oudsher verweven zijn met sociaal-cultureel werk.
- ❷ In een tweede deel laten we zien wat elk van de drie rollen precies inhoudt: hoe moet je ze begrijpen?
- ❸ In deel drie presenteren we drie kernvragen die je bij elke rol kan stellen als aanzet voor het formuleren van een eigen visie.

Waarom toch die rollen?

Sinds de jaren '90 maakt het sociaal-culturele beleidskader gebruik van de 'sociaal-culturele functies'. Vandaag zijn ze verworven en gemeengoed. Veel sociaal-culturele organisaties zijn het gewoon geworden om in die termen over hun praktijken te spreken. Functies zijn ondertussen door organisaties en werkers dus min of meer begrepen en werkzaam in hun manier van plannen, registreren en rapporteren. Met het decreet van 2017 doet er – naast de functies – een nieuw kader zijn intrede: 'sociaal-culturele rollen'. De verbindende, kritische en laboratoriumrol. Dat nieuw kader moet een antwoord geven op het afbakeningsvraagstuk. De rollen geven – samen met de functies en het criterium van een werking in de vrije tijd – een kader om te beslissen of een aanvragende organisatie echt tot het sociaal-cultureel volwassenenwerk behoort. Het nieuwe kader lijkt op het eerste gezicht een nieuwe normatieve verplichting waaraan organisaties moeten voldoen.

Maar misschien is dat perceptie. Eerder dan iets nieuw te verplichten, zet het decreet van 2017 de historische kern van het sociaal-cultureel werk weer centraal. Want sociaal-culturele organisaties zijn civiele actoren die zich bewegen in het maatschappelijk middenveld om mee vorm en richting te geven aan de samenleving. Als sinds hun ontstaan, hebben ze altijd geprobeerd om een antwoord te vinden op een maatschappelijke nood of een samenlevingsvraagstuk.

Dat is van oudsher zo geweest. De rol van de cultuurfondsen in de 19de eeuw werd omschreven als 'volksopvoeding' of 'volksverheffing'. Ze versterkten de brede culturele beleving – van maken tot smaken – en de participatie aan literatuur, toneel, schilderkunst of muziek. Van fanfare tot klassiek concert. Het bewust worden van de waarde en de kracht van de Nederlandse taal en van onze culturele mogelijkheden stond centraal. Historisch gezien waren het de ideologische verenigingen en bewegingen die een belangrijke rol in het maatschappelijk debat opnamen. Denk aan christelijke, socialistische of liberale organisaties, vaak gericht op een bepaalde maatschappelijke stand. Die bewegingen veranderden het samenleven door op te komen voor stemmen die niet gehoord werden: een strijd voor waardige arbeidsomstandigheden, onderwijs voor iedereen, stemrecht ... Veel van wat we nu vanzelfsprekend vinden, is het gevolg van wat burgers – verenigd in sociaal-culturele organisaties – hebben bijgedragen aan het maatschappelijk debat.

Vormingsinstellingen hebben er sinds de jaren '50 toe bijgedragen dat mensen sterker werden in hun rol als burger in de samenleving of als mens in zijn relaties. Leerprocessen motiveerden mensen om mondiger en bewuster verantwoordelijkheid op te nemen voor die samenleving.

Doorheen de sociaal-culturele geschiedenis lopen bovendien draden van experiment: in de praktijk uitproberen hoe de wereld er anders zou kunnen uitzien. Organisaties doen dat door spelregels in vraag te stellen, door uit te zoeken hoe andere spelregels de wereld beter zouden kunnen maken en door die alternatieven in praktijk te brengen. Zo groeiden werkende alternatieven: van ziekenkassen tot autodelen, van alfabetiseringswerk tot samentuinen.

De sociaal-culturele rollen vallen dus niet uit de lucht. Mensen verbinden, kritische reflectie mogelijk maken, verbeelden wat beter zou zijn en uitproberen hoe het anders kan, behoren tot de kern van het sociaal-cultureel werk. Van oudsher dragen sociaal-culturele organisaties bij aan de vormgeving van de samenleving door die drie rollen op te nemen. Het decreet daagt organisaties nu uit om zich expliciet te verhouden tot elk van die drie rollen vanuit hun missie en hun werking. Zo plaatsen hedendaagse organisaties hun identiteit in een lange sociaal-culturele geschiedenis en in een actueel maatschappelijk middenveld.

De drie sociaal-culturele rollen nader bekeken

De drie sociaal-culturele rollen waren altijd al aanwezig, maar evolueerden ook doorheen de tijd. Wat betekenen de kritische, laboratorium en verbindende rol vandaag?

De kritische rol

In het decreet wordt de kritische rol als volgt omschreven:

— “in vraag stellen van waarden, normen, opvattingen, instituties en spelregels en de publieke dialoog daarover voeren en voeren”.

In die omschrijving vind je de volgende elementen terug:

- **Waarden** vertellen iets over wat mensen, groepen en gemeenschappen echt fundamenteel belangrijk vinden. Ze kunnen bijvoorbeeld cultureel, religieus, politiek of persoonlijk bepaald zijn en vormen de basis van moreel geladen keuzes. Op die manier sturen ze de principes aan op basis waarvan mensen of instituties beslissingen nemen of zich gedragen.
- **Normen** situeren zich meer op het niveau van regels. Het zijn verwachtingen over hoe mensen en instituties zich gedragen, zich tot elkaar verhouden en hun taken invullen. Ze dienen als richtsnoer voor gedrag.
- Een **opvatting** is een mening of overtuiging die iemand over iets heeft. Een manier van kijken. Een bril van waaruit iets betekenis krijgt. Het is in zekere zin een oordeel dat gebaseerd is op kennis, ervaringen, waarden

en overtuigingen. Opvattingen kunnen uiterst individueel zijn, maar ook ruim gedeeld en zo een zekere dominantie hebben in een samenleving.

- **Instituties** zijn structuren, regels en gewoonten die bijdragen aan de organisatie en het functioneren van de samenleving. Ze kunnen zijn opgericht en functioneren vanuit een maatschappelijk doel, bijvoorbeeld stabiliteit, voorspelbaarheid of rechtvaardigheid waarborgen. Andere instituten realiseren een sociaal doel zoals onderwijs of gezondheidszorg of moeten bijdragen aan politieke besluitvorming.
- **Spelregels** ligt als term in het verlengde van ‘instituties’ en staat voor alle onderliggende structuren, systemen, waardenopvattingen en machtsbalansen die in een bepaald domein van het samenleven het handelen en de interacties tussen mensen onderling en met systemen sturen en bepalen. Spelregels scheppen mogelijkheden, maar stellen tegelijk grenzen aan van wat kan en mag. Spelregels regelen de kleine interacties tussen mensen: hoe we omgaan met elkaar in gezinnen of hoe we reageren op mensen met een handicap bijvoorbeeld. Ze kunnen ook meer omvattend zijn en de samenleving als geheel regelen via spelregels zoals de huurwetgeving, verkeersregels, verkiezingen ... Spelregels reguleren de

kleine interacties, het brede samenleven en alles daartussen: van ons huishoudelijk reglement, hoe we ons gedragen in een klas-situatie tot wat we doen als iemand sterft.

Met het opnemen van de kritische rol werken sociaal-culturele volwassenenorganisaties aan processen waarin individuen, groepen en gemeenschappen kritisch kijken naar en reflecteren over de vormgeving van de samenleving en van daaruit het publieke debat voeden en voeren. Een samenleving is nooit af. Er is altijd ruimte voor en nood aan verbetering. Er is altijd dynamiek tussen verschillende waarden, verschillende belangen, verschillende maatschappelijke uitdagingen en evoluties. Daarom is er altijd de noodzaak om zich als burger of organisaties te verhouden tot die dynamiek. Bewustwording, het benoemen van samenlevingskwesties door burgers, standpunt innemen en het verbeelden van een gewenste toekomst zijn cruciaal in een democratie in actie.

Vaak zit die kritische rol al vervat in het kernthema van een organisatie. Dat kernthema staat centraal in de missie van een organisatie. De missie vult op een specifieke manier de droom in voor een meer duurzame, inclusieve en solidaire democratie. Die missie geeft aan wat een organisatie veranderd wil zien in de samenleving. Door de bril van die missie kijkt de organisatie voortdurend naar wat op al die gebieden in de samenleving gebeurt. Het gaat erom dat

een organisatie niet zonder meer aanvaardt wat vandaag vanzelfsprekend lijkt of dominant is. Een organisatie maakt duidelijk waar het schuurt en ontwikkelt praktijken waarin de dialoog daarover wordt gevoerd. Een organisatie maakt ruimte voor kritisch burgerschap door kritisch te zijn voor wat is en te verbeelden hoe het zou kunnen zijn.

Het voeden en voeren van dat publieke debat kan er – afhankelijk van het DNA van de organisatie – verschillend uitzien. Sommige sociaal-culturele organisaties nemen rechtsreeks deel aan het publieke debat door expliciet een standpunt in te nemen over maatschappelijke kwesties. Andere organisaties nemen onrechtstreeks deel aan het publieke debat in de context van vormingsmomenten of door het aanreiken van informatie. Zij stimuleren kritische reflectie over maatschappelijke vraagstukken met als doel mensen te versterken zodat zijzelf (beter) in staat zijn om de publieke dialoog te voeren. Een combinatie van beide strategieën is uiteraard ook mogelijk.

De laboratoriumrol

In het decreet wordt de laboratoriumrol als volgt omschreven:

— “in maatschappelijk innoverende praktijken experimenteren met nieuwe maatschappelijke spelregels als antwoord op complexe samenlevingsvraagstukken”.

De meeste samenlevingsvraagstukken zijn per definitie complex: ze hebben te maken met het rijtje van waarden, normen, instituties, opvattingen en spelregels. Ze zijn moeilijk veranderbaar omdat vele mensen en instituties daarbij betrokken zijn en vaak tegenstrijdige belangen hebben. Een oplossing ligt niet altijd voor de hand en moet rekening houden met vele oorzaken, vele strategieën, vele krachten en tegenkrachten. Armoede bijvoorbeeld is een oude ongelijkheid die verandert, maar in al haar complexiteit nog lang niet is opgelost. Dat geldt ook voor hoe de samenleving omgaat met diversiteit, duurzaamheid en klimaatvraagstukken, solidair samenleven ... Allemaal voorbeelden van complexe samenlevingsvraagstukken.

Maatschappelijk innoverende praktijken zijn sociaal-culturele praktijken die een ‘voorafbeelding’ belichamen van veranderde en wenselijke maatschappelijke spelregels. Praktijken die letterlijk nieuwe én betere maatschappelijke spelregels uitproberen en zo bijdragen aan het stukje bij beetje waarmaken van een duurzame, democratische en inclusieve samenleving. Met de laboratoriumrol wordt elke sociaal-culturele organisatie uitgedaagd om concreet praktijken op te zetten die tonen hoe de wereld er zou kunnen uitzien als nieuwe en betere spelregels gehanteerd zouden worden. Sociaal-culturele organisaties formuleren en introduceren vernieuwende benaderingen in antwoord op maatschappelijke uitdagingen of vraagstukken. Ze experimenteren

vanuit hun missie met nieuwe maatschappelijke spelregels en zetten zo mensen, groepen, organisaties en gemeenschappen aan om maatschappelijke uitdagingen het hoofd te bieden.

De maatschappelijke verandering die vanuit de missie beoogd wordt, is uiteraard niet alleen de verantwoordelijkheid van één organisatie alleen: meestal is het zo dat maatschappelijk innoverende praktijken aansluiten op een veel bredere stroom van praktijken die een gelijkaardige verandering beogen. Het is pas in die ‘stroom’ van praktijken dat maatschappelijke verandering haar beslag kan krijgen. Want maatschappelijke innovatie als het veranderen van spelregels is in regel een ‘historisch proces’, een proces van lange adem en van vele mensen en instituties. Juist omdat de samenlevingsvraagstukken waarop we inzetten zo complex zijn.

Net zoals in een echt labo staat bij de laboratoriumrol het experiment centraal. Op die manier is sociaal-cultureel werk een broedplaats voor experimenten, waarin aan den lijve geleerd wordt hoe maatschappelijke spelregels fundamenteel zouden kunnen veranderen. Het is mogelijk dat die zoektocht zich afspeelt in een langdurig proces waarbij je langs de ‘normale gang van zaken’ heen aan nieuwe perspectieven werkt voor wie daarnaar op zoek is. Kleine experimenteerplekken in de rand dus.

De verbindende rol

Zo definieert het decreet de verbindende rol:

— “mensen verbinden met groepen, gemeenschappen en de brede samenleving door hun ruimtes te bieden waarin ze zich kunnen ontwikkelen in relatie tot anderen en door hun kansen te bieden op deelnemen en deelhebben aan die groepen, aan gemeenschappen en aan de brede samenleving”.

In een samenleving gekenmerkt door groeiende diversiteit is het inzetten op ontmoeting, interactie, dialoog en wederkerige relaties cruciaal. Daarom zet de sociaal-culturele sector sterk in op de verbinding van mensen, groepen en gemeenschappen met elkaar. Die verbinding heeft het karakter van wederzijdse erkenning, vertrouwen en wederkerigheid. Verbinding brengt relatienetwerken tot stand waarin individuen, groepen en gemeenschappen zich kunnen verhouden tot andere individuen, groepen en gemeenschappen, en op die manier zelfs tot de gehele samenleving, inclusief de instituties die daarin vervat liggen. De verbindende rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk biedt burgers de kans om verantwoordelijkheid en eigenaarschap op te nemen in die relatienetwerken.

Verbinding als vorming van groepen en gemeenschappen kan zich onder meer realiseren rond gedeelde persoonskenmerken zoals

gender, ideologie, etnisch-culturele afkomst, maatschappelijke positie ... De geschiedenis heeft aangetoond dat die vorm van verbinding een belangrijke rol speelt in emancipatieprocessen. De genderbewegingen, arbeidersbewegingen, etnisch-culturele verenigingen, armoedeverenigingen en belangenorganisaties voor mensen met een handicap zijn voorbeelden waarbij verbinding op basis van gedeelde persoonskenmerken de noodzakelijke voorwaarde vormde voor het versterken van individuen, groepen en gemeenschappen in de ontwikkeling van identiteit en het verwerven van een krachtige positie in de civiele samenleving.

Verbinding als connectie tussen groepen en gemeenschappen realiseert zich door bruggen te slaan tussen groepen en gemeenschappen over verschillen in persoonskenmerken, achtergronden, interesses, belangen of ambities heen.

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk legt traditioneel sterk de nadruk op het bevorderen van participatie en emancipatie van mensen en (kansen-)groepen en gemeenschappen in de samenleving. Sinds zijn ontstaan heeft de sociaal-culturele sector ervoor geijverd om de positie van mensen – als individu en als groep – te versterken in de samenleving. Sociaal-culturele volwassenenorganisaties stimuleren van hieruit mensen en groepen om deel te nemen aan of deel te hebben in informele netwerken (sociale participatie), maatschappelijke instellingen

(maatschappelijke participatie), kunst en cultuur (culturele participatie) of politiek en beleid (politieke en beleidsparticipatie). Het bevorderen van sociaal-culturele participatie in al die dimensies, werkt emancipatie, dialoog, gedeeld burgerschap en het tot publieke zaak maken van gedeelde samenlevingsvraagstukken in de hand.

Bij het begrip participatie wordt het onderscheid gemaakt tussen ‘deelnemen’ en ‘deelhebben’: ‘deelnemen’ verwijst naar participatie als gebruiker, toeschouwer of ‘meedoener’. De ‘deelnemer’ heeft zelf geen bepalende inbreng of geeft de activiteit niet mee vorm. ‘Deelhebben’ verwijst naar een meer actieve vorm van participatie waarbij de participant geëngageerd en betrokken is, en de activiteit mee vormgeeft.

De sociaal-culturele participatie van iedereen impliceert aandacht voor de demografische en sociale realiteit van onze diverse samenleving en de uitdagingen die daarmee gepaard gaan. Organisaties willen een veelheid aan burgers de ruimte geven om met elkaar samen te komen en dingen te doen bewegen. Daarom kiezen ze er soms bewust voor om kwetsbare mensen extra te ondersteunen of werken ze aan meer zichtbaarheid en participatie van groepen en gemeenschappen die te vaak over het hoofd worden gezien. Dat vraagt inzet op de verlaging van participatiedrempels voor kansengroepen. Plaatsen waar kansengroepen zich kunnen verenigen, zijn hefboomen voor hun verdere ontwikkeling en integratie in

de maatschappij. Binnen het ecosysteem van het sociaal-cultureel volwassenenwerk ontplooiën organisaties zeer heterogene werkingen tegenover een grote diversiteit aan individuen, groepen en gemeenschappen. Op die manier draagt het gehele sociaal-culturele werkveld bij tot de sociaal-culturele participatie van iedereen. Zo werkt het sociaal-culturele veld aan een samenleving waar voor iedereen een plek is.

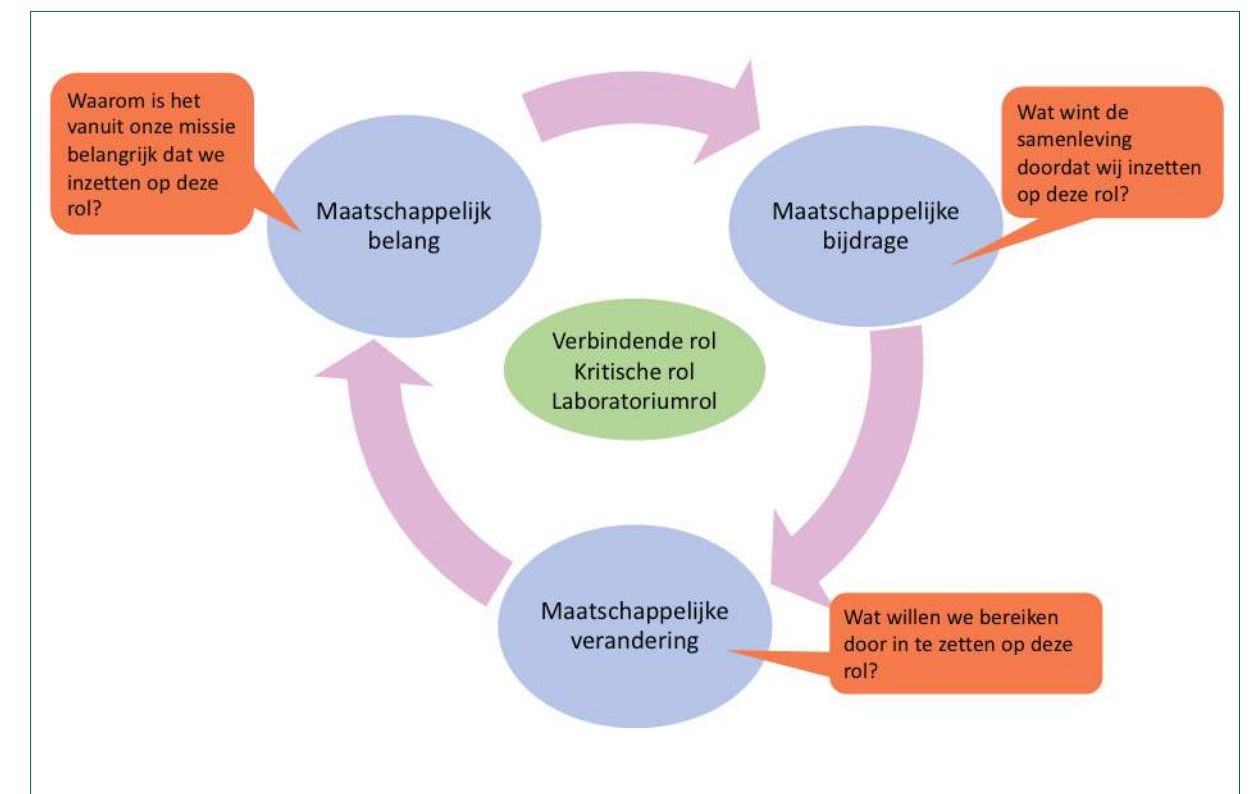
Kernvragen om een eigen visie op de rollen te formuleren

De drie sociaal-culturele rollen maken samen een essentieel deel uit van de identiteit van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in de civiele samenleving. Dat betekent dat sociaal-culturele volwassenenorganisaties alle rollen moeten vervullen. Dat sluit niet uit dat organisaties vanuit hun missie en visie voor een genuanceerde verhouding tussen de drie rollen kunnen kiezen, waarbij aan elke rol een eigen gewicht kan worden toegekend.

Bij het ontwikkelen van een visie op elk van de rollen en op de samenhang tussen de verschillende rollen, kan het antwoord op drie kernvragen per rol je al een heel eind op weg helpen.

De maatschappelijke context en de missie vormen altijd het aanwezige uitgangspunt van waaruit je telkens die drie vragen stelt. Een goed begrip van elke rol is uiteraard nodig.

- Maatschappelijk belang: waarom is het vanuit onze missie belangrijk dat we inzetten op deze rol?
- Maatschappelijke bijdrage: wat wint de samenleving doordat wij inzetten op deze rol?
- Maatschappelijke verandering: wat willen we bereiken door in te zetten op deze rol?

S O C I U S

STEUNPUNT SOCIAAL-
CULTUREEL WERK vzw

M welkom@socius.be

F @sociaalcultureel

T @Sociustweets

W www.socius.be

L @socius-vzw